

Plemički grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog, arheološko-konzervatorska istraživanja 2005. Vrbovec Castle Near Klenovac Humski – Archaeological Conservation Excavations in 2005

Prethodno priopćenje / Preliminary report

Tatjana Tkalčec

Primljeno/Received: 15. 1. 2006.

Prihvaćeno/Accepted: 6. 3. 2006.

U 2005. g. nastavljena su sustavna arheološko-konzervatorska istraživanja plemićkog grada Vrbovca, poznatog iz povijesnih vrela u razdoblju od 1267. do 1497. godine. Arheološkim istraživanjem obuhvaćena je sjeverna površina zaravni, izvan gabarita arhitekture srednjovjekovnoga grada kako bi se oslobodio masivni sjeverni zid burga te kako bi se pristupilo njegovoj konzervaciji.

Ključne riječi: plemički grad, 13.-15. st., profana arhitektura, gotika, arheološka istraživanja, konzervacija arhitekture, Hrvatsko zagorje
Key words: Castle, 13-15 st, profan architecture, Gothic phase, archaeological excavation, architectural conservation, Hrvatsko zagorje

U razdoblju od 29. rujna do 24. listopada 2005. Institut za arheologiju nastavio je sustavno arheološko-konzervatorsko istraživanje nalazišta *Plemički grad Vrbovec* koji se nalazi na položaju zvanom Veliki Gradiš ili Veliko Gradišće u Klenovcu Humskom, nedaleko Huma na Sutli¹.

Položaj burga, poznatog temeljom povijesnih vrela u razdoblju od 1267. do 1497. godine, na istaknutome brijegu uz tok rijeke Sutle, ukazuje na potrebu podizanja utvrde plemića na strateški povoljnoj točki (Tomičić, Tkalčec 2005, 67, sl. 1). Grad poligonalnoga tlorisa (30 x 20 m), svojom arhitekturom prati konfiguraciju zaravni, izdužene u smjeru sjever-jug.

O dosadašnjim rezultatima arheološko-konzervatorskih istraživanja, koja je još 1987. godine pokrenuo prof. dr. sc. Željko Tomičić, objavljeno je više radova (Tkalčec T. 2004a). Cjelovito je istražen interijer tri prizemne prostorije sjevernoga stambenoga kompleksa (Tomičić et al. 2001, 262, sl. 8, sl. 9; Tomičić et al. 2003, 172, slika, Tomičić et al. 2003a, 135, sl.1) te manja istočna prostorija trapezoidnog tlocrta (Tomičić et al. 2001, 263, sl. 10, sl. 11). Započeta su i istraživanja dvorišta grada (Tomičić, Tkalčec 2005, 69, sl.2), no stavljen je naglasak na konzervaciju otkrivene arhitekture (Tkalčec 2004, 15-17; Tomičić, Tkalčec 2004, 138-139; Tomičić, Tkalčec 2005, 70, sl. 4, Tomičić, Tkalčec 2005a).

I ovogodišnji su radovi usredotočeni na one površine koje je bilo potrebno istražiti kako bi se omo-

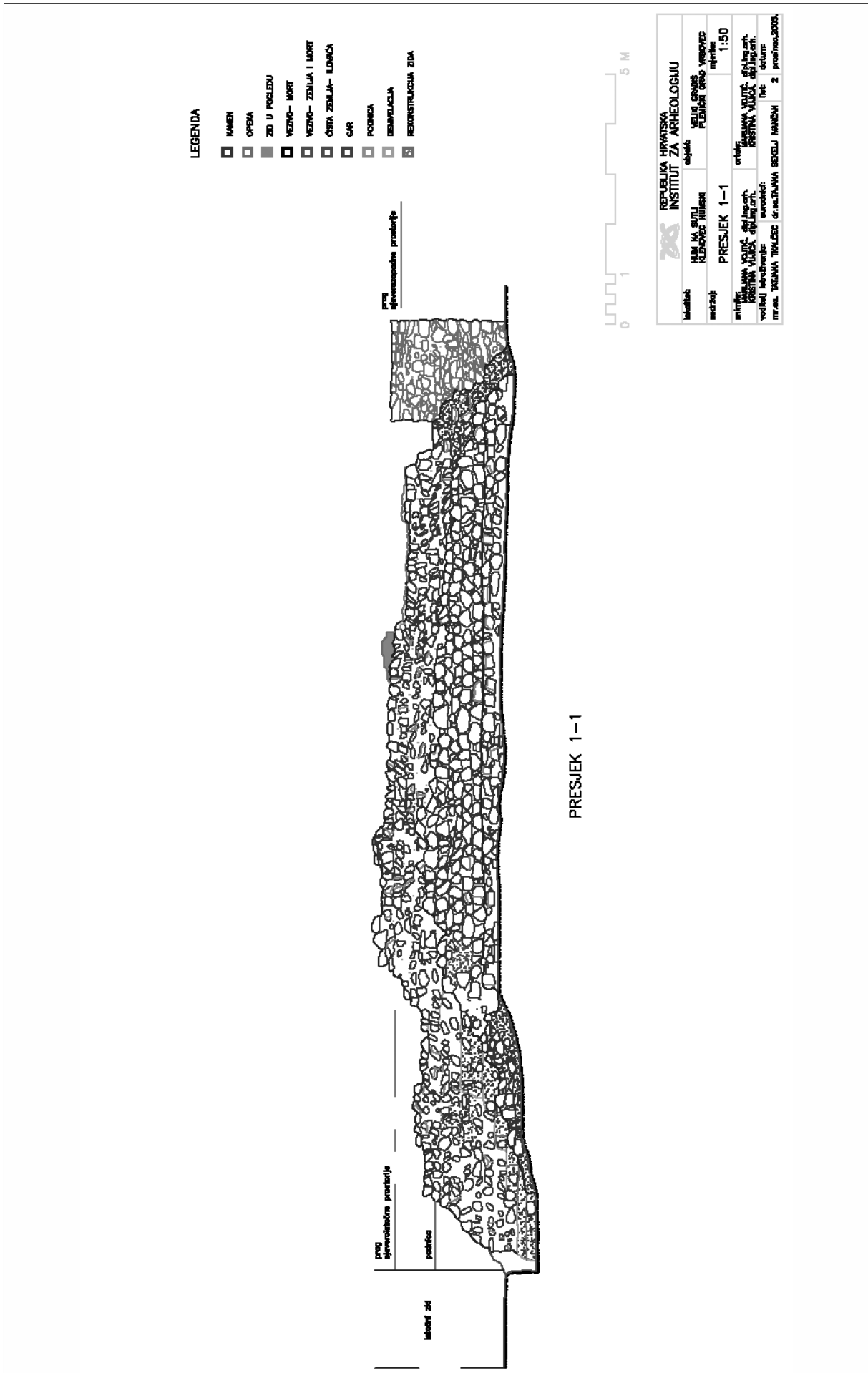
gućila konzervacija arhitekture². Zadatak je bila konzervacija sjevernoga zida burga koji zatvara spomenute tri prostorije³. Njegovo je unutrašnje lice bilo otkriveno, dok je vanjsko bilo zatrpano zemljom i šutom. Stoga su iskopavanja obavljena u □B-E7 (Tkalčec 2005)⁴. Time je istraživan rubni prostor zaravni burga, uzduž zida SJ 064, usmjerenog u pravcu istok-zapad. Uklonjen je recentni šumski humus, nasipi zemlje i šute odlagane u prijašnjim arheološkim sezonama na ovaj prostor kao i brojni panjevi drveća, čije je korijenje desetljećima uvelike oštećivalo zidane strukture. Ispod recentnog sloja SJ 001 nalazio se sloj urušenog kamenja i maltera SJ 003, koji je prepoznatljiv i na ostalima, do sada istraživanim površinama lokaliteta. Iskopavanjem je definirano sjeverno, vanjsko lice zida SJ 064. Zid je širine 2 m, dužine 20 m. Vanjsko lice je građeno od pravilnijeg kamena poslanog u relativno pravilnim redovima visine oko 25 cm (Sl. 1). I unutrašnjost zida je građena «u redovimafl, ali je korišteno nepravilnije kamenje. Vezivo je žuti malter. Konzervacijskim radovima se imitirao izvorni način gradnje (nizanje kamenja u pravilnim redovima s dopuštanjem povremenog „gubitka“ reda radi poravnavanja nivelacije redova uslijed specifične konfiguracije terena). Radovi su se odvijali na njegovoj ukupnoj dužini od 20 m, s

1 U arheološko-konzervatorskim istraživanjima stručnu ekipu činile su voditeljica mr. sc. Tatjana Tkalčec i zamjenica dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan. Arheološki radovi trajali su deset dana, a ostale su dane izvođeni zidarski radovi. U arheološkim radovima je sudjelovalo 7-10 radnika iz Huma na Sutli, Klenovca Humskog te okolnih mjesta. Arhitektonski snimak istraživanoga zida obavile su d.i.a. Marijana Vojtić iz Instituta za povijest umjetnosti i d.i.a. Kristina Vujica iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Zidarske radove obavljali su zidari i pomoćnici iz tvrtke „Arhitekon“ iz Poredja, vlasnika obrta Stanislava Štrukleca. Novčana sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Općina Hum na Sutli i Krapinsko-zagorska županija. Projekt Plemički grad Vrbovec odvija se u sklopu znanstvenog projekta Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske (5.-16. st.), čiji je voditelj prof. dr. sc. Željko Tomičić.

2 Zahvaljujem ovom prigodom svome mentoru, prof. dr. sc. Željku Tomičiću, na ukazanoj povjerenju što mi je predložio stručno vođenje arheološko-konzervatorskih istraživanja lokaliteta.

3 Konzervatorski su radovi obavljani netom poslije arheoloških. Na zidu su obavljani sljedeći postupci:
1. suho čišćenje; 2. razgradnja zida do zdrave osnove; 3. mokro čišćenje (miniwashom); 3. zidanje; 4. njegovanje žbuke; 5. zimska zaštita konzerviranog zida. Vezivno sredstvo – produženi vapneni mort – sastojalo se od sipine ((4 mm) iz lokalnog kamenoloma kraj Pregrade, vapna i cementa i to u omjeru (1:3:6 – cement:vapno:sipina).

4 Istražena je površina od 100 m² (25x4 m) na području bedema i sjeverno od bedema, zatim dio površine istočno od istočnog dijela bedemskog plašta (oko 10 m²) radi definiranja spoja sa sjevernim dijelom, a ujedno je za oko pola metra snižena površina od 10 x 2 m (20 m²) duž vanjske sjeverozapadne strane prošle godine konzerviranog dijela bedema burga, kako bi se olakšala komunikacija kao i izvođenje konzervatorskih radova na sjevernom potezu.

Sl. 1. Pogled na sjeverni zid prije konzervacije (snimak i crtež: M. Vojtić, K. Vujica)

Fig. 1. View of the northern wall before conservation (measurement and illustration by M. Vojtić, K. Vujica)

Sl. 2. Konzervirani zid, pogled od sjeverozapada (foto: T. Tkalčec)

Fig. 2. Conserved wall, view from the north-west (photo by T. Tkalčec)

produžetkom od 5 m prema jugu na istočnome uglu burga (SJ 066). Ukupno je izgrađeno oko 50 m³ zida. Na 291,02 m n/m zidu je dodana istaka – pojačanje, nazvano SJ 082 (sl. 2). Inkorporirana je u sam zid SJ 064 i pripada istoj, romaničkoj, fazi gradnje burga. Visina SJ 082 je oko 1 m, a niže nje nalazi se još jedno pojačanje zida – SJ 086, definirano na SZ uglu burga, čiji je način gradnje također identičan dijelu zida nazvanome SJ 064. Zamjetno je da je sam vrh SJ 082 građen od vrlo pravilnih komada kamena. Vezivo između gornjeg, prvog reda podzida SJ 082 je vremenom isklizilo, no postoje elementi na osnovi kojih zaključujemo da je u izvornom obliku zida postojalo te je na taj način obavljena i konzervacija. SJ 086 je, na ovome SZ uglu burga, definiran najvišom točkom na 290,17 m n/m. Kako je to bila najviša prepoznatljiva točka ove strukture, rekonstrukcijom je podignut do te visine. Stopa podzida SJ 082 ustanovljena je duž čitave površine zida SJ 064 sve do □D7. Stopa SJ 086 definirana je samo na SZ uglu, gdje je bilo potrebno duboko iskopavati (i do 3,5 m relativne dubine) kako bi se dosegao ugaoni kamen na kojem je bilo moguće početi podizanje rekonstrukcije zida. Pri tome je definirano oko 1 m visine podzida SJ 086.

Sjeveroistočni dio zida u nekoj je srednjovjekovnoj fazi doživio veliko razaranje. Naime, urušenje zida možda je posljedica i prirodnog propadanja zbog klizanja tla, loše podloge (lomljivi kamen živac) te potresa. Pri tome su uglovi burga prirodno bili najugroženiji i podložni propadanju. Međutim, na istočnome dijelu zida SJ 064 zamjetna je specifična situacija. Oštećeni dijelovi zida davno su se srušili niz strmu liticu burga te se je arheološkim iskopavanjem bilo potrebno spustiti i do 4 m u dubinu kako bi se dosegao kamen na kojem se mogla početi podizati rekonstrukcija tog dijela zida. Na većoj površini oštećenog zida pronađen je sloj SJ 083

koji je na svojem vrhu pokazivao jasne tragove gorevine. Paljevina SJ 083 u □D7 na jako urušenom i oštećenom dijelu zida SJ 064 sastojala se od crveno izgorjelog maltera i tragova izgorjelih greda ili izgorjelog drveta. Gorevina je bila prisutna na samoj površini, a niže nje je bio deo sloj negorenoga žutog maltera⁵.

U □D7 i E7 ustanovljeni su i elementi gotičkog popravljana romaničkog zida SJ 064. Izražavaju se kao blaža «krpanjafl i zaglađivanje bijelom žbukom vanjskog lica zida u D7 (zapadni dio tog kvadranta), odnosno kao gradnja većim kamenim blokovima vezanim čvrstom bijelom žbukom na istočnome dijelu SI ugla burga, gdje je vidljivo mortanjem podupiranje samoga kamena živca (koji se dosta lomi). Na tome se mjestu uočava i korištenje ulomka cigle. Gotički popravci, odnosno zid izgrađen u fazi kasnijoj od izvorne romaničke, nazvan je SJ 084. Međutim, on se tijekom vremena urušio te su *in situ* ostali tek njegovi tragovi.

Gorevina i urušenje SJ 083 leži na urušenom dijelu SJ 064, ali dijelom i na SJ 084 - gotičkom popravku zida SJ 064. Pretpostavlja se da je paljevina SJ 083 recentnija od faze popravka. Analiza C14 uzorka ugljena će pokazati potječe li urušenje i gorevina iz posljednje faze gotičkog života⁶, odnosno iz druge polovine 15. st. ili je to još kasniji požar.

U □E7, na 290,05 m n/m ustanovljena je struktura SJ 085, građena od nepravilnog kamena, vezanog

5 Vrh SJ 083 – □291,31 južnije tj. 291,03 uz sam sjever. rub zida; dno – 290,83 južnije tj. sjeverno 290,52.

6 O slojevima i nalazima iz posljednje faze života na gradu pisano je u nekoliko navrata (Tomičić et al. 2001, 263-273; Tomičić et al. 2003, 136-137; Tomičić et al. 2003a, 173; Tomičić, Tkalčec 2004, 137; Tomičić, Tkalčec 2005, 68, 72, tablica 1).

Sl. 3. Rekonstrukcija i konzervacija sjeveroistočnoga ugla (foto: T. Tkalčec)

Fig. 3. Reconstruction and conservation of the north-eastern corner (photo by T. Tkalčec)

čvrstim bijelim vezivom, mortom. Nadovezuje se nisko uz SJ 084, odnosno SJ 066 i izlazi prema istoku. Kako joj rubovi i rasprostranjenost pri ovogodišnjim istraživanjima nisu definirani, nije jasno radi li se o nekoj ciljanoj strukturi ili je to samo nemarno pojačavanje zida SJ 066 (romaničkog) u fazi gotičkog popravljanja burga kojoj pripada i SJ 084.

Prilikom faze gotičkih sanacija urušenih i oštećenih romaničkih dijelova burga, na sjeveroistočnome dijelu burga negirana je romanička stopa SJ 082 (i SJ 086, ukoliko je izvorno tu i postojala) i zid je ravno podignut. Izvorni je romanički zid, vjerojatno pod određenim kutom, činio ponešto poligonalni ugao (gledajući tlocrt samoga burga i odnos sa zidom SJ 066). Kako je na tome SI uglu burga arheološkom metodom dokazano da se u fazi popravljanja izvornog zida nije podigla izvorna romanička stopa SJ 082, kao niti SJ 086, zid je također rekonstruiran bez spomenutih istaka, pojačanja romaničkog zida. Gotička intervencija ukazuje na zanemarivanje izvorne romaničke građe, možda uslijed žurbe ili nepostojanja potrebe praćenja istih linija zidane strukture, ili, pak, možda zbog fizičke nemogućnosti istovjetne rekonstrukcije – to će nam ostati nepoznanica. Konzervatorskim radovima je predstavljena gotička intervencija, odnosno popravak izvornog romaničkog zida (Sl. 3).

Od pokretnih nalaza tijekom istraživanja je u štiti unutar sloja SJ 003 pronađen u □C7 klesani kamen, vjerojatno dio dovratnika (PN 340). Također, unutar sloja SJ 003 je u □D7 pronađen dio kompaktno urušenog zida, vjerojatno s gornje razine burga. Zid je bio vezan bijelim čvrstim vezivom, karakterističnim za gotičku fazu burga

(za razliku od romaničkog žutog veziva) i s jedne strane premazan bijelom žbukom. U tome urušenom kompaktnom zidu pronađeno je nekoliko kamena klesanaca (PN 341 – PN 345).

U slojevima SJ 001 i SJ 003 te kontaktu slojeva SJ 001 i SJ 005 (objašnjenje sloja SJ 005 u: Tomičić et al. 2001, 259) otkriveni su brojni ulomci pećnjaka, ug-

Sl. 4. Pećnjak s turnirskim motivom (foto: T. Tkalčec)

Fig. 4. Stove tile with a tournament motif (photo by T. Tkalčec)

lavnom zdjelastih, ali i pećnjaka s punom prednjom dekorativnom pločom s reljefnim prikazima turnirskih motiva (sl. 4), koji se u stručnoj literaturi datiraju u 15. stoljeće, odnosno u 2. polovinu 15. st., kada se prikaz viteza na konju nalazi uokviren u medaljonu (Tamási 1995, sl. 143-160) ili kada su perforacijski izvedeni (Holl 1998, 148, Abb.12.-13.), zatim vegetabilnih i ostalih motiva. Pronađeni su ulomci pećnjaka s prednjom perforiranom ukrašenom pločom kao i ukrasni ulomci s vrha peći, zatim je pronađeno nešto ulomaka keramičkih posuda, uglavnom kuhinjske keramike, a ističe se jedan ulomak gotičke čaše ukrašene tehnikom žigovanja (PN 346). Osim keramike, pronađeno je nešto životinjskih kostiju i željeznih kovanih čavala.

Literatura

- Holl I. 1998, Spätgotische Ofenkacheln (I. Werke einer mitteleuropäischen Ofenhafnerwerkstatt – II. Ein böhmischer Ofen am Ende des 15. Jahrhunderts), ActaArchHung, tomus I, fasciculi 1-3, Budapest, 139-214.
- Tamási J, 1995, *Verwandte Typen im schweizerischen und ungarischen Kachelfundmaterial in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Veszprem.
- Tkalčec T, 2004, Konzervatorski radovi na srednjovjekovnome Plemićkom gradu Vrbovcu u Klenovcu Humskom 2004., Hrzag X./3-4, Krapina, prosinac 2004., 14-18.
- Tkalčec T, 2004a, Plemićki grad Vrbovec – rezultati arheološko-konzervatorskih istraživanja 1987.-2004. g., Institut za arheologiju, Zagreb.
- Tkalčec T, 2005, Izvješće o arheološko-konzervatorskom istraživanju lokaliteta Plemićki grad Vrbovec (Veliki Gradiš, Veliko Gradišće u Klenovcu kraj Huma na Sutli) od 29. rujna do 24. listopada 2005. godine, Institut za arheologiju, Zagreb, studeni 2005.
- Tomičić Ž., Tkalčec T., Dizdar M., Ložnjak D., 2001, Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine), PrilInstArheolZagrebu 18, Zagreb, 253-274.
- Tomičić Ž., Tkalčec T., Dizdar M., Ložnjak D., 2003, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (istraživanje godine 2002.), ObavijestiHAD 35(2003)1, Zagreb, 171-174.
- Tomičić Ž., Dizdar M., Ložnjak D., 2003a, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli. Rezultati istraživanja godine 2003., ObavijestiHAD 35(2003)3, Zagreb, 134-139.
- Tomičić Ž., Tkalčec T. 2004, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli 2004., ObavijestiHAD 36(2004)3, Zagreb, 137-140.
- Tomičić Ž., Tkalčec T., 2005, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2004., AIA I, Zagreb, 67-72.
- Tomičić Ž., Tkalčec T., 2005a, Plemićki grad Vrbovec, HAG I/2004, 2005, Zagreb, 98-99.

Summary

In 2005, systematic archaeological conservation excavations resumed at the Vrbovec castle that formerly belonged to the local nobility and which is known from historical sources as dating to the 1267-1497 period. Archaeological excavations encompassed the northern part of the plateau, outside boundaries of the medieval town, with the aim of discharging the massive northern wall of the castle and conserving it. The length of the wall is 20 m, and its width is 2 m. The outside face was constructed of more regular stone, arranged in relatively orderly rows, approximately 25 cm high (Fig. 1). The inside part of the wall was also constructed "in rows", but the stone used is less regular. The stones are bound with yellow mortar.

The masonry works imitated the original construction style (stones arranged in regular rows, whereby occasionally a row is "skipped" for the sake of levelling due to the specific configuration of the terrain) (Fig. 2). The wall buttresses were reconstructed at points where the elements were sufficient for reconstruction (north-western corner – SU 082 and SU 086) and along the entire northern side of the wall (SU 082), up to □E7, where the original Gothic intervention was imitated on the Romanesque architecture (SU 084). In conservation works the Gothic intervention – repair of a part of the original Romanesque wall, damaged as early as the Middle Ages (probably due to poor statics – situated on low-quality bedrock) was presented (Fig. 3).